ПСИХОЛОГИЧЕСКИ И ЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТ НА ПРОЦЕСА ПО ИЗГРАЖДАНЕ И ПРОВЕРКА НА ВЕРСИИ

гл. ас. д-р Христо Павлов
Бургаски свободен университет

PSYCHOLOGICAL AND LOGICAL ASPECT OF THE BUILDING PROCESS AND VERIFY THE VERSIONS

Ch. Assist. Prof. Hristo Pavlov, PhD
Burgas Free University

Abstract: *This paper investigated the characteristics of the logical and psychological aspects of thinking in building and verifying the versions.*

Key words: *investigative versions, hypothesis, building up and verify of investigative versions, inquiry, heuristics.*

Построяването и проверката на версии почиват на единен, многостепенен и последователен познавателен процес, при който психологическата и логическата му страни са взаимосвързани. Когато се говори за единство на тези страни на мисловната дейност на изграждане и проверка на версии, трябва да се уточни, че те не винаги съществуват успоредно във всеки един от етапите й.[1] Въпреки това те не съществуват отделно. За да се изучат особеностите на дейността по изграждане и проверка на версии при разследването, посочените страни могат да се изследват разделно. В настоящата статия ще се използва този подход. Ще се разгледат специфичните черти на различните страни на процеса по изграждане и проверка на версии.

1. Психологическа страна на дейността по изграждане и проверка на версии

Престъплението, като събитие в действителността, не може да бъде възприето цялостно от разследващия орган посредством „живо съзерцание”[2] – чрез органите на възприятието. Той придобива знание за отделни и свързани с престъпното събитие факти чрез различните способи на доказване – разпит, оглед, претърсване и др. Ето защо разследващият орган осъществява контакт със събитието единствено чрез следите (материални и идеални), оставени от престъплението. Познанието в такива случаи на разследването се изразява и се осъществява чрез преход от възприемане на наличните доказателства, тяхното анализиране и оценяване, до достигане да знание за миналото събитие. Тази дейност трябва да бъде извършена по такъв начин, че да даде възможност на разследващия орган да разкрие обективната истина при всеки конкретен случай. Ето защо психологическата страна в този процеса на познание играе съществена роля за ефективното протичане на разследването.

Личните качества на органа, който осъществява този познавателен процес са непосредствено свързани с разглеждания проблем. Интуитивните способности, наблюдателността, умението правилно да възприема заобикалящата го среда и др. са важна предпоставка за разследващият орган както **задълбочено и всестранно да изследва доказателствата по наказателното дело**, така и **правилно да изведе съждения и умозаключения във връзка с построяването и проверката на версии** при разследването.

Изложеното налага да се разгледат *както* ***опита и интуицията,*** *така и* ***въображението, възприемането, наблюдателността*** и ***вниманието.***

1.1. Когато се изследва психологическата страна при работата с версии при разследването се поставя въпросът за значението на ***интуицията*** и на ***опита*** на субекта, който ги построява. Те са тясно свързани фактори, които допринасят за правилното протичане на фазите както по изграждане, така и по проверка на версии.

• ***Опит.*** В процеса на разследване трябва да се възприеме и анализира цялата криминално значима информация, която дава възможност да бъдат направени достоверни изводи за разследваното престъпление. За ефективното извършване на тази дейност важна роля имат качествата на субекта на разследването, като личния професионален и житейски опит.[3]

Опитът е тази предпоставка, която благоприятства формирането на интуитивните предположения при разследване на наказателни дела. Той е определящ фактор за развитието на интуицията и успешното й приложение в процеса на разследване. Благодарение на него и на натрупаните теоретични знания, разследващият наказателното дело орган притежава способността своевременно да се ориентира в условията на среда, характерна с наличието на голям и често противоречив фактически материал.

• ***Интуиция. [4]*** В криминалистиката се споделят различни мнения за ролята на интуицията за процеса на разследване на престъпления. Някои автори дават ниска оценка на интуитивните предположения, като считат, че за следствената и съдебната практика те са ненужни и вредни.[5]

Интуицията има важно значение за разследването, но въпреки това то не бива да се абсолютизира. Тя има само спомагателна роля. Интуитивните догадки се пораждат внезапно, непосредствено. Те са *необработени* изводи, „внезапни идеи" за определени обстоятелства, които впоследствие могат да се превърнат във версии. Интуитивните догадки не трябва да водят до убеждение на разследващия орган за степента на вероятност на предположенията. Те не следва да са единствената предпоставка за предприемане на определени действия по разследването. В тази насока интуицията при построяването на версии се поражда в етап, който предхожда изграждането на логически обосновани версии. Преди да прераснат в такива, основаващите се на интуицията предположения трябва да бъдат подробно анализирани, съобразно събрания и оценен по делото доказателствен материал. Разследващият орган не трябва да предприема действия по проверка на предположения, изградени само на базата на интуиция – догадки. Едва когато построи конкретни и логически обосновани версии, тогава той трябва да извърши проверка на тези предположения. Ето защо тези интуитивни догадки ще служат единствено за основа, върху която и заедно със събрания и анализиран материал по делото следва да бъдат изградени версии.

С оглед на това опасността от работата с интуитивни предположения възниква не към момента на вземането им под внимание – като източник за изграждане на версии, а когато те са единствената основа за предприемане на действия по разследването. Оттук следва, че при използване на интуитивния подход за изграждане на версии е изключително неправилно директното му приложение – без интуитивните предположения да бъдат анализирани и съобразени със събрания доказателствен материал, т.е. като не се вземе предвид аналитичния процес, свързан с изграждането на версии. Субектът на построяването им трябва да обърне внимание само на тези интуитивни догадки, при които резултатът от извършената аналитична дейност показва висока степен на кореспонденция със събрания по делото доказателствен материал. Несъблюдаването на това условие води по правило до грешки и заблуждения при разследването.

Налага се изводът, че не всяка интуитивна догадка във връзка с наказателно дело се превръща във версия. Резултатите от анализа на интуитивните предположения следва да посочат дали те могат логично да се обосноват с фактите, с които разследващият орган разполага. Практиката показва, че благодарение на интуитивни предположения са били построявани версии, които са допринесли за правилното протичане на наказателното разследване на сложни и даже безнадеждни случаи. Това потвърждава разбирането, че интуицията помага за успешното изграждане на версии и протичане на наказателното производство.

В правната литература се среща и становището, че „интуицията **не се явява средство за познание**, затова и следствената интуиция не служи за самостоятелно средство за разследване. Тя играе само спомагателна роля и няма никога процесуално значение."[6].

Безспорно е, че ролята на интуицията в наказателното производство е спомагателна. Това следва от обстоятелството, че изградените интуитивни предположения не могат и не бива да се приравняват на следствени версии. Първите представляват „провокиращи" и насочващи предпоставки, които съобразени с фактическите данни по делото благоприятстват правилното изграждане на версионни предположения.

Въпреки това ролята на интуицията като **познавателно средство** при разследване на престъпления не следва да се подценява и напълно да се отрича. Както правилно отбелязва В. Станков, „интуицията е средство за преодоляване на бариерата между сетивното и рационалното познание. Тя не създава непосредствено ново знание, но, несъмнено, е средство за неговото постигане."[7]. Важен момент при избора на цели при вземане на тактически решения в процеса на разследване на престъпления има информацията, с която разследващият орган разполага. Характерна особеност в началния етап на разследването е недостатъчната обезпеченост в процеса на подготовка, изграждане на версии при разследването и вземане на тактически решения, свързана с наличието на голямо количество, и в повечето случаи, противоречива информация. Практиката показва, че тези препятстващи разследването фактори могат да бъдат преодолени *с помощта на интуицията*, основана на натрупания от разследващия орган опит и знание. Именно на тази база и на събрания по делото доказателствен материал могат да бъдат изградени версии, като след тяхната проверка и предприемане на действия по разследването, субектът на доказване преминава от предположението към достоверното знание.

Нещо повече, това не само не се отрича в цитирания източник, но се и потвърждава. В учебната литература под редакцията на Р. Белкин се подчертава, че „професионалната интуиция ..., има определено значение в познавателната дейност"

и то се изразява в това, че в условията на информационна недостатъчност при разследване по наказателни дела и особено при подготовка и избор на тактически решения, интуицията е „... важно средство за избора на цели, особено в тези случаи, когато решението има евристичен характер.”[8].

Съществува обективна връзка между интуитивните предположения и изградените версии – между интуицията, като способ за формиране на догадки по наказателни дела, и построената на база единен и многостепенен познавателен процес версия, като основен познавателен метод при разследване на престъпления. Тук се поставя въпросът за същността и характера на тази връзка.

На първо място, интуитивните предположения, а също така и изградените следствени версии в една или в друга степен са резултат на мисловен процес.

На второ място, както интуитивните догадки, така и версиите са преди всичко предположения, които (въпреки че в различна степен се основават на определени обстоятелства) трябва да бъдат доказани. Ето защо и при двете единствено и само на тяхна основа разследващият орган не трябва да приема, че определени предположения са истина.

На трето място, едно предположение може да бъде версия само тогава, когато то се обосновава на известни фактически данни, оценени поотделно и в тяхната съвкупност. Правилно е да се твърди, че както интуитивните представи, така и версиите са средство за прехода от знанието за конкретни факти към познанието във връзка с определени обстоятелства.

Следва да се постави въпросът какви са критериите за разграничаване на версиите от интуитивните предположения в наказателното производство?

Според А. Ратинов тази разлика се изразява в способите за формиране на предположенията. Той твърди, че „версията – това е резултат от логична дейност, продукт на съзнателно мисловно изграждане, а интуицията – несъзнателно достигане на отделни положения, което не е постигнато по логически път.”[9]. Подобно разграничение, на същата основа и критерии, се прави и в учебника по криминалистика под редакцията на Р. Белкин.[10]

Не е напълно обосновано разграничението, направено по този критерий. Привържениците на това схващане изключват изцяло съзнателното начало при интуицията. С основание може да се твърди, че логическата страна присъства в процеса по изграждане и проверка на следствени версии. *Спорен е въпросът обаче за наличие на съзнателна дейност при интуитивните предположения.[11]*

Вярно е, че интуитивните предположения възникват (формират се) на подсъзнателно ниво, но е спорно дали може да се отрече наличието на анализ и асоциация. Безспорен е фактът, че пораждането на тези предположения се обяснява с натрупания опит, изразяващ се в практически познания, придобити теоретични знания и най-вече способност на субекта да асоциира аналогични ситуации. Интуитивните предположения са свързани с умението на разследващия орган непосредствено да направи връзка между конкретната ситуация и предходните аналогични случаи, придобитите от научна и теоретична литература знания. В тази връзка могат да се предложат два примера, които поставят под въпрос отсъствието на логическа дейност при интуитивните предположения във връзка с разследваното престъпление. Чрез тях се цели да се посочат особеностите при формиране на интуитивните догадки в зависимост от това в кой етап от разследването са възникнали и като се отчете извършената преди това аналитична дейност (в рамките на разследването и във връзка с него).

Първи пример: При пристигане на местопроизшествието разследващият орган възприема съответната среда, като насочва вниманието си към специфичните й особености. Тук се говори за целенасочена (волева) психична дейност на съзнанието на човека върху предмети или явления от действителността или върху определени техни свойства, качества, състояния, като същевременно се абстрахира от всичко останало.[12] При тази съзнателна дейност разследващият орган извършва първоначален анализ на заобикалящата го среда, като обръща внимание на специфичните признаци и свойства на съдържащите се в нея предмети. Всеки наблюдаван предмет се възприема цялостно, т. е. като комплекс от характерните му особености (признаци и свойства). Този цялостен характер на възприемането се постига, като се извърши анализ и синтез на „комплексните дразнители в процеса на практическата и умствената дейност на човека"[13]. В този момент на придобиване на обемна информация разследващият орган извежда редица задачи и въпроси, провокирани от тази среда. При мисловните задачи се осъществява верига от разсъждения, чрез които се отделя известното от неизвестното, „търси се връзката и общото между конкретната задача и някои аналогични на нея, между нейните условия и изисквания"[14]. В този етап субектът сравнява характерните признаци и свойства на възприетите данни от конкретната фактическа обстановка с информацията от неговите придобити преди знания и опит. Това сравнение в момента на възприемането е в резултат на представите на паметта[15] – възпроизведени образи на предмети и явления, образи получени в миналия опит, когато са възприети тези явления или предмети. По този начин се формират първоначалните становища относно проблемите и възможностите за тяхното решение. Тези внезапни идеи на разследващия се дължат на предходния житейски и професионален опит, на неговите знания. Но тук, въпреки че стана въпрос за първоначален анализ на възприеманото, не може да се говори за наличие на задълбочен и многостепенен логически процес във връзка с доказателствения материал. Предположенията, които са се формирали на този етап, се дължат не на такъв процес, а напротив – на пряка, директна връзка с доказателствения материал.

Втори пример: При разследване на престъпления субектът изгражда и проверява редица следствени версии. Има случаи, в които всички изградени логически обосновани предположения са опровергани. В този момент разследващият приобщава извършените логически операции и действия по разследването към своя опит. Той ги запаметява. При последващото насочване на вниманието и повторно възприемане на доказателствения материал, той се насочва към определен факт, събитие, което е свързано с анализирания преди това материал. То провокира вниманието и представите на паметта. Благодарение на придобития опит и знания се формира внезапната идея, че това събитие може да е липсващия елемент за решаване на поставената задача. Но тук отново става въпрос за вниманието, като целенасочена психична дейност на съзнанието.

Интуицията **предполага** мисловен процес. Правилно се отбелязва следното: „макар, че често интуицията се явява като внезапно просветление, което дава решението на дадена проблема, тя е подготвена от предварителното търсене чрез усилена мисловна дейност, която понякога и не е оставила следа в съзнанието, т. е. не се помни от лицето."[16].

Поради дискусионния характер на предложения от А. Ратинов критерий за разграничаване на версията от интуитивното предположение, е необходимо да бъде изведена друга основа за отделянето им. Трябва да се обърне внимание на обстоя-

телството, че версията (нейното изграждане) се характеризира с един по-широк и съдържателен процес. Ето защо за разграничаването им може да се използва друг белег.

Следва да се сподели становището на Я. Пещак, според който разликата се корени в това, че двете предположения се формират по различен път.[17]

Формирането на интуитивни предположения при разследване на престъпления става по ***пряк път*** – *при наличието на директна връзка между възприятие и ситуация.* В процеса на изграждането им субектът на доказване не трябва задълбочено да анализира наличния доказателствен материал.

Версиите се изграждат по ***непряк път***. Те са логически обосновани предположения за факти и явления, чието построяване се основава на обстоен процес. В дейността на доказване могат да възникнат редица предположения, съждения, догадки за изследваните обстоятелства. Единствено тези предположения, които представляват версии се базират на *всестранен анализ и оценка* на събрания доказателствен материал и информация, оценени поотделно и в тяхната съвкупност.

1.2. Важна роля за точното възприемане на съответната ситуация, правилното оценяване на фактите (същността им, причината за тяхното възникване и връзката им с разследваното престъпление) и на определени неясни обстоятелства имат ***въображението, възприемането, наблюдателността и вниманието.***

• ***Въображение. [18]*** По всяко наказателно дело се открива комплекс от факти, индивидуалността на които е обусловена от конкретните обстоятелства на мястото и времето, целите на извършителите на престъпление и др. Познаването на тези обстоятелства е винаги творческа задача, всяка крачка в решаването на която изисква въображение. За разследването на престъпления е от съществено значение прилагането на криминалистичните знания и опит, които създават условия за разбиране на наличната информация и правилния й подбор. Тези знания и опит са необходима предпоставка за активизиране на творческото въображение. Както отбелязва Н. Попов, въображението е психическо отражение на неизвестното и на бъдещото чрез създаването на нови образи, основани на съществуващия опит. Поради това, то се основава на натрупан опит, на усвоени знания, умения и навици, дълготрайно запечатани в паметта на човека. Когато се говори за въображението на разследващите престъпното събитие, трябва непременно да се вземе предвид двойствения му характер. От една страна, то стимулира преодоляването на трудности в работата, а от друга – въображението може да превърне хората в „... безволеви мечтатели; може да бъде средство за тълкуване на непонятното и за изследване на неизвестното, така и извор на заблуди и несъществуващи проблеми.”.[19]

• ***Възприемане. [20]*** Възприемането, като първоизточник на всички знания, играе важна роля в дейността по разследването. В същността си тази дейност не е пасивна. Субектът на разследването организира своите възприятия, извършва необходимото за отчитане на всеки един елемент, който може да е от значение за разрешаването на стоящите пред него задачи. Това предполага активна работа на всички чувствени органи. Поради това важна психологическа предпоставка за ефективно наблюдение е остротата на чувствените органи на разследващия.

• ***Наблюдателност.*** Важно качество, което трябва да притежава разследващият престъпното събитие, е наблюдателността. Тя е свързана с *възприемането* и *наблюдението*. Наблюдателността се определя преди всичко като умение да се забелязват характерните, слабовидими или труднозабележими особености на наблюда-

ваните предмети, които на пръв поглед не могат да се определят като специфични черти.[21] Тя се обуславя от житейския опит и познанията на човека, които му дават възможност бързо да забелязва своеобразието на едни или други предмети или явления. Наблюдателността е преди всичко умение или още придобита от субекта способност целенасочено и творчески да използва своите специални знания в процеса на практическата дейност.[22]

Криминалистичната наблюдателност, например при оглед на местопроизшествие, се изразява в планомерното и целенасочено възприемане на обстановката. То предполага активна работа на всички чувствени органи. За да бъде наблюдението ефективно, в самото начало на огледа е необходимо да се получи първоначална информация за случилото се. Тя често е противоречива и е възможно да не се потвърди, но дава възможност да се направи план на огледа, да се насочи вниманието. Наблюдателността е необходима при всички следствени действия.[23] С нейна помощ се открива допълнителна информация, тя помага за изследването на проблемни ситуации.

• ***Внимание.*** Тясно свързано с възприемането и наблюдението е вниманието. То е „психически процес, който осигурява активността и насочеността на съзнанието към предметите и явленията от действителността."[24].

При определяне на неговото значение за правилното изграждане и проверка на версии, а и за протичане на разследването следва да се отчете следното: благодарение на него разследващият орган може да забелязва отделните признаци и свойства на предметите и да възприема обектите по-отчетливо; чрез него процесите на памет, мислене, въображение стават по-продуктивни; вниманието осигурява съзнателното отражение на явленията и предметите от действителността, повишава активността на психичната дейност; при изпълнение на поставените задачи то внася организираност на дейността; когато вниманието е свързано с изпълнението на определена професионална дейност, то е винаги „волево", т.е. преднамерено. За да бъде ефективна дейността, трябва да се търсят начини за неговия контрол, свързани с премахването или ограничаването на страничните фактори, които го препятстват. В тази връзка трябва да се отчетат предпоставките за „отвличане", „превключване" и „пренасочване" на вниманието.[25]

Когато става въпрос за психологическата страна на версията при разследването, е от значение също борбата с характера, интелекта [26], волята, нравствените принципи на разследващия престъпното събитие. Важен аспект на тази страна е психологическият контакт на субекта на разследване с другите лица в тази дейност.

Познаването на разгледаните в настоящата част от изследването психологически особености и търсенето на пътища за тяхното развитие дава възможност за разкриването на обективната истина по наказателното дело.

2. Логическа страна на дейността по изграждане и проверка на версии

Само сетивното възприемане се оказва недостатъчно за да се реализира връзката на субекта с действителността. При него не може да съществува *оценка*. Когато човек наблюдава определени обекти или явления в природата, те подбуждат към определена оценка. Тя се изразява в определено съждение, а то е форма на *логическото мислене [27]*. Ето защо преходът от сетивното познание към логическото мислене се явява също така закономерен и необходим, както и появата на самата психика. Основната функция на този преход е да помогне за приспособяването на човека

към действителността чрез опознаване на нейната същност, свойства и закономерности.[28]

За да бъдат изпълнени задачите на разследването, е важно отделните действия по него да протекат не случайно, не стихийно, а в рамките на една стройна система, обезпечаваща максимално пълно, всестранно и обективно изследване на разследваното събитие.[29]

За точното протичане на отделните етапи в тази система е важно разследващият орган правилно да извършва логическите дейности по анализ, синтез и оценка на доказателствения материал. По тази причина логическата форма на мисловна дейност намира широко приложение при изграждането и проверката на версии. В този процес тя започва от момента на първоначалния анализ на следствената ситуация, преминава през построяването на обосновани версии чрез последователното извършване на логически операции и завършва с достигането на извода за достоверност на една от тях.

Когато се изграждат и проверяват версии се анализират признаците и свойствата на възприетите следи, определя се връзката помежду им, връзката на всеки факт с престъпното събитие, както и връзката на тяхната съвкупност с разследваното престъпление. С помощта на сложни логически операции – анализ, синтез на наличния доказателствен материал и чрез дедуктивния и индуктивния метод, се изграждат конкретни и реални предположения за неизвестни обстоятелства. Извеждат се логически следствия от построените версии, които трябва да бъдат проверени. Следва анализ и обобщаване на получените резултати от проверката на тези следствия. Разследващият орган трябва да даде крайна оценка, при която една от проверените версии при разследването може да се потвърди. Правилното логическо оперираме предопределя навременото протичане на разследването. Следва, че мисловната дейност (свързана с изграждането и проверката на следствени версии) е типичен познавателен и логически процес, който е винаги насочен към разкриване на дълбоките връзки между отделните факти, имащи отношение към извършеното престъпление.

Литература:

1. В тази връзка виж Пещак, Я. Следственные версии. Криминалистическое исследование, М., изд. Прогресс, 1976, с. 46.
2. Изглежда, че идеята за съзерцанието като своеобразна форма на практическата дейност води началото си от Фр. Бейкън. Той недвусмислено пише, че „пътищата на съзерцанието почти съответствуват на така възхваляваните пътища на дейността …" – Бейкън, Ф. Нов органон, С., 1968, с. 9. Цитирано по Ганев, И. Анализ на категориалното познание, С., изд. БАН, 1982, с. 142.
3. Практиката (опитът) и познанието са противоположности, които преминават една в друга. Те се предполагат и се изключват взаимно, но едновременно с това се и проникват, като образуват процесиращо единство всеки път на по-високо равнище. Принципът за единство на познание и практика или с други думи, за „… „симетрия" между познанието и практиката, както и на отражение и действие и даже на обяснение и предсказване предполага „отговорност" както на практиката (действието) за обективно вярно познание (отражение), така и на познанието (отражението) за планирането и организирането на практическата дейност (на практическото действие). Практиката е основа и изходен пункт на познанието само в генетично отношение, но във функционално отношение зна-

нието, целта, образът предшестват практиката, действието.” Виж Василев, С. Отражение, познание, практика, С., изд. БАН, 1979, с. 76.

4. Интуицията при разследването може да се определи като основана на **личния опит и теоретичните знания** способност на разследващия орган непосредствено да изведе интуитивни предположения за определени неясни обстоятелства или явления, които са във връзка с конкретното наказателно дело. От тази гледна точка интуицията е познавателен източник, който е базиран както на личния (професионален и житейски) опит, така на теоретичните знания. Чрез нея се улеснява пътя към разкриване на обективната истина по наказателни дела. Повече за интуицията виж също: Бергсон, А. Интуиция и интелект, С., изд. Лик, 1994; Гигеренцер, Г. Гласът на интуицията. Интелигентността на несъзнаваното, С., изд. Изток – Запад, 2009; Пиърс, П. Пътят на интуицията, С., изд. Аратрон, 2001; Пономарев, Я. Психика и интуиция, М., Издательство политической литературы, 1967; Пиаже, Ж. Интуитивное (наглядное) мышление, Психология мышления, под ред. на Ю. Гиппенрейтер, В. Спиридонова и др., М., изд. АСТ, Астрель, 2008, с. 244 – 249.
5. Повече за различните становища за ролята на интуицията в наказателния процес виж Пещак, Я. Цит. съч., с. 99 - 103.
6. Криминалистика, под ред. Р. Белкин, М., изд. Норма, 2000, с. 563.
7. Станков, В. Евристичният ресурс, С., изд. фондация „Потенциал”, 2000, с. 26.
8. Криминалистика, под ред. Р. Белкин …, с. 563.
9. Ратинов, А. О следственной интуиции, Социалистическая законность, № 4, 1958, с. 26. Цитирано по Пещак, Я. Цит. съч., с. 103.
10. Криминалистика, под ред. Р. Белкин …, с. 563.
11. Коновалова, В. Версия: концепция и функции в судопроизводстве, Харьков, Консум, 2000, с. 38 – 47; Пещак, Я. Цит. съч., с. 103 – 108; Относно несъзнаваното в когнитивната психология виж също: Bruner, J. Another Look at New Look 1, American Psychologist, Vol. 47, No. 6. (1992), pp. 780 – 783; Erdelyi, M. Psychodynamics and the Unconscious, American Psychologist, Vol. 47, No. 6. (1992), pp. 784 – 787; Greenwald, A. New Look 3. Unconscious Cognition Reclaimed, American Psychologist, Vol. 47, No. 6. (1992), pp. 766 – 779; Jacoby, L., D. Lindsay, J. Toth, Unconscious influences revealed: Attention, awareness, and control, American Psychologist, Vol. 47, No. 6. (1992), pp. 802 – 809; Kihlstrom, J., T. Barnhardt, D. Tataryn, The Psychological Unconscious: Found, Lost, and Regained, American Psychologist, Vol. 47, No. 6. (1992), pp. 788 – 791; Lewicki, P., T. Hill, M. Czyzewska, Nonconscious Acquisition of Information, American Psychologist, Vol. 47, No. 6. (1992), pp. 796 – 801; Loftus, E., M. Klinger, Is the Unconscious Smart or Dumb?, American Psychologist, Vol. 47, No. 6. (1992), pp. 761 – 765; Merikle, P. Perception without awareness: Critical issues, American Psychologist, Vol. 47, No. 6. (1992), pp. 792 – 795; Pretz, J. Intuition versus analysis: Strategy and experience in complex everyday problem solving, Memory & Cognition, 36, 3, Bloomington, Illinois, 2008, pp. 554 – 566.
12. Психология, под ред. А. Смирнов, А. Леонтиев и др., С., изд. Народна просвета, 1967, с. 160 и с. 164.
13. Психология, под ред. А. Смирнов …, с. 123.
14. Попов, Н. Цит. съч., с. 147 – 148.
15. Физиологична основа на представите е повторно възникване на възбуди в кората на главния мозък, „възбуди, които по-рано са били предизвикани непосредствено от въздействуващите дразнители, а сега се предизвикват не от самите тези

дразнители, а от нещо, което по-рано е имало само връзка с тях. Така образът на познат човек може да бъде извикан, когато срещнем хора, които приличат на него, когато се спомене името му, когато четем негови писма и т. н." - Психология, под ред. А. Смирнов …, с. 207

16. Психологически проблеми на мисленето, под ред. Г. Пирьов, С., изд. Наука и изкуство, 1979, с. 80.
17. Пещак, Я. Цит. съч., с. 103.
18. Въображението е непосредствено свързано с практиката на субекта. „В нея се пораждат онези затруднения, които подтикват човека да изменя действителността, за да създава нещо ново. Практиката е критерий за правилността на въображението. Самият процес на въображението е тясно свързан с практическата дейност: човек създава образи, уточнява ги, обогатява ги и ги променя (по същия начин, както и своите идеи, творчески мисли), като реализира практически онези, първоначални, понякога още твърде смътни, неопределени замисли, които той има". Практиката дава възможност да бъдат реализирани тези замисли. Неразделната връзка на въображението с обективната действителност обуславя неговата зависимост от познанието на действителността. Колкото по-обширни познания има субектът в дадена насока, колкото по-богат е опитът му в дадена област, толкова по-голяма е възможността да реализира въображението и да го приложи на практика. То е свързано с всички характерни особености на личността – с индивидуалните черти на възприемане, мислене, чувства, емоции и т.н. Свързвайки въображението с процеса на работа, ще се открие и връзката му с волевите качества на лицето (съзнателност, целенасоченост и т.н.). Виж Психология, под ред. А. Смирнов …, с. 311.
19. Попов, Н. Цит. съч., с. 205.
20. Възприемането е нагледно-образно отражение на действащите в даден момент върху сетивните органи предмети и явления от действителността в съвкупност на техните различни свойства и части. Една от характерните му особености е т. нар. цялостност, т. е. обектът на възприемането е цялостен дразнител, който притежава отделни белези и свойства. Той се възприема като едно цяло, като съвкупност от различните му свойства и части. Друга характерна черта е т.нар. осмисленост. Когато възприема предметите и явленията от действителността, човек ги тълкува в съответствие с придобитите по-рано знания и с практическия си опит. Всички тези особености, а и не само те, влияят за правилното протичане на разследването.

    Важно е да се отчетат индивидуалните различия на възприемане. В зависимост от придобитите от опита умения и навици се формират различни типове възприемане. Значителни индивидуални особености при възприемането са в резултат от степента, в която са диференцирани и обобщени образуваните по-рано системи от временни връзки. Недостатъчната им диференцираност води до непълнота и неточност на възприятията, които обикновено се допълват с различни субективни добавки. Това особено често се наблюдава при повишена емоционална възбудимост на човека. Виж: Познавательные процессы: ощущения, восприятие, под ред. Запорожца, А., Б. Ломова, В. Зинченко, М., изд. Педагогика, 1982, Психология, под ред. А. Смирнов …, с. 121.
21. Психология, под ред. А. Смирнов …, с. 154.
22. Б. Минчев счита, че наблюдателността е винаги парциална (специализирана). Тя се свързва със забелязването от страна на субекта на познание на характерни

особености на определена среда, признаци или свойства на обекта на наблюдение. Минчев пише, че „често индивидите са наблюдателни за неща свързани с тяхната професия. В редица случаи възприятието се основава на професионалната компетентност.”. Той добавя, че „затварянето на неговата (става въпрос за наблюдението – Х. П.) ефикасност в професията прави уместно твърдението, че наблюдателността не е способност или обобщено личностно качество, а умение. ... Наблюдателността изисква да се предполагат няколко неща и да се следи, за кое от тях се разкриват потвърждения. Този, който нищо не предполага, нищо и не забелязва. Богатството и гъвкавостта на предположителната активност са функция на ефективен опит на индивида.” – Виж Минчев, Б. Обща …, с. 312.

23. Наблюдателността се проявява не само при изследване на външните признаци и свойства на обекта, но и на вътрешните (например – вътрешния свят на човека). Тя, в съчетание с практическия опит и знанията на разследващия орган, може да даде пълна картина на разследваното престъпление. За разкриването и разследването му е необходимо не само да се регистрират фактите. Трябва също те да бъдат правилно обяснени – да се изследва тяхната същност, причините за възникването и съществуването им и връзката както помежду им, така и с престъпното събитие (като цяло). Именно тук наблюдателността допринася за този процес. Тя обезпечава проникването в същността на изследваните факти и откриването на техните юридически значими черти. Такава наблюдателност още може да се нарече проницателност – качество, което е изключително важно за разследващия орган. Тя може да предопредели определено поведение на разследващия. Наблюдателността е особено важна при избора на тактически подходи при извършването на отделни следствени действия.
24. Попов, Н. Цит. съч., с. 252.
25. Психология, под ред. А. Смирнов …, с. 174 – 175.
26. Думата ***интелект*** има латински произход (intellectus) и означава умствената и познавателната способност у човека. Л. Леви дефинира интелекта като „качество, което обединява познавателните, рационалните и творческите възможности на човешката личност.”. С основание В. Савов счита, че критерий за „по-съвършеното” протичане на мисловния процес у един човек е неговият коефициент на интелигентност. От първостепенно значение за точното изграждане и проверка на следствени версии е достигането до това съвършенство на мисловната дейност. Виж Леви, Л. Когнитивна психология, С., 2005, с. 109. Цитирано по Савов, В. Евристични методи, С., Унив. изд. Стопанство, 2007, с. 36 – 37; Виж също Креч, Д., Р. Крачфилд, Н. Ливсон, Факторы, определяющие решение задач, Психология мышления, под ред. Ю. Гиппенрейтер, В. Спиридонова и др., М., изд. АСТ, Астрель, 2008, с. 302 – 309.
27. Попов, С. Познание и оценка, С., изд. БАН, 1979, с. 64.
28. Ганев, И. Цит. съч., с. 79.
29. Арцишевский, Г. Выдвижение и проверка следственных версий, М., изд. Юридическая литература, 1978, с. 6.